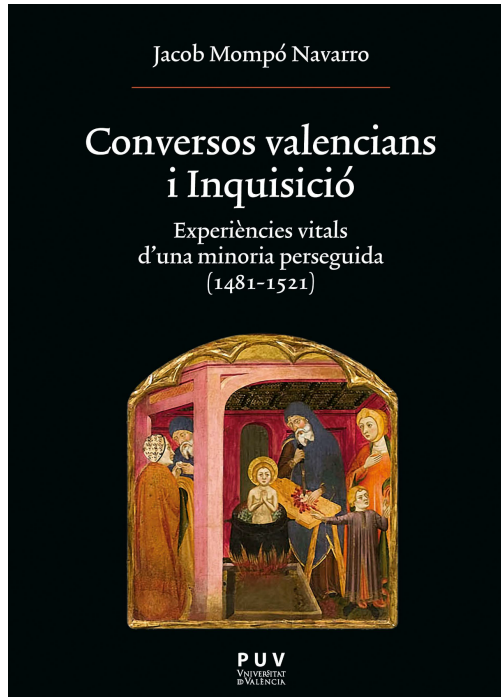

Jacob Mompó Navarro, *Conversos valencians i Inquisició. Experiències vitals d'una minoria perseguida (1481-1521)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2022, 145 p. ISBN: 978-84-1118-079-5.

Ressenyat per: Rafael Roca (Universitat de València-IIFV)

Gràcies, en part, al treball d'un grup d'investigadors vinculats a la Universitat de València, en els darrers anys hem assistit a un increment en les publicacions que tenen a veure amb integrants de col·lectius històricament marginats. Així, més enllà de les igualment valuoses recerques d'àmbit més general, aquests tipus d'estudis suposen un complement molt preat, ja que permeten comprendre millor la història de les mentalitats i, també, aspectes culturals referents als nostres avantpassats. Al respecte, l'estudi de les persecucions contra jueus, moriscos, sodomites, o de la violència contra les dones, resulta ben necessari. I no hi ha dubte que els conversos mereixen, també, un enfocament basat en les experiències vitals de personatges anònims que varen formar part important de la societat valenciana del seu temps.

En aquest sentit, són ben oportuns treballs com el sorgit de la ploma de Jacob Mompó Navarro, un dels més actius i solvents membres del grup més amunt esmentat, que acaba de traure de les premses Publicacions de la Universitat de València. La ja notable trajectòria investigadora de Mompó conjuga literatura historiogràfica –amb obres tan excel·lents com ara la *Crònica universal de 1427*– amb estudis culturals sobre personatges marginats, com ara conversos, homosexuals, dones i menors. I ha sigut, precisament, aquesta darrera vessant investigadora la que l'ha dut a obtenir el *Premi Joan Coromines d'Investigació Filològica, Històrica o Cultural* de 2021, que any rere any convoca la benemèrita Societat Coral el Micalet.

D'aquesta manera, el llibre que ara presentem, *Conversos valencians i Inquisició. Experiències vitals d'una minoria perseguida (1481-1521)*, s'inicia amb un pròleg (pp. 9-16) del professor Vicent J. Escartí, un dels grans promotors d'aquest tipus d'investigacions, que posa en perspectiva la importància dels estudis centrats en la marginalitat. Per a Escartí, publicacions com aquesta «reporten experiències i

circumstàncies que varen afectar persones i que, situades en un entorn concret, en un àmbit específic temporal, espacial, social, etc., poden esdevenir una mostra evident de com va ser aquell [temps] per a determinats grups socials»; uns col·lectius «units en bona mesura pel fet de trobar-se, per a bona part de la historiografia tradicional, en allò que podríem denominar els marges de la Història.»

Jacob Mompó ha dividit el llibre en dos grans parts. La primera, titulada «De l'arribada a l'expulsió. El trist camí dels jueus» (pp. 17-40), ens ajuda a situar-nos en context. I així, al llarg dels set capítols que la conformen, l'autor ens explica les dificultats que tradicionalment han tingut els historiadors per a constatar el moment precís de l'arribada dels primers jueus a les nostres terres. Es tracta d'una data que, més enllà de la dificultat que suposa la llunyania temporal, és complicada d'establir perquè, al voltant de la qüestió, s'hi originaren un bon grapat de relats llegendaris. A continuació, Mompó detalla el context en què tingué lloc l'atac massiu als calls de les principals ciutats; i com, des de Sevilla, en 1391 es propagà una onada d'intolerància religiosa que acabà amb la devastació de nombroses jueries. A la Corona d'Aragó, la davallada de la producció agrícola, la situació bèl·lica i les epidèmies (sobretot arran de la pesta de 1348) contribuïren a identificar els jueus com els culpables de totes aquelles desgràcies. I fou per això que les conversions en massa que se'n derivaren no aconseguiren acabar amb la intolerància, i els conversos, igual que abans els jueus, continuaren sota sospita.

Mompó encara ens parla, en aquesta secció introductòria, de la instauració de la Inquisició moderna als territoris dels Reis Catòlics, de les tensions inicials amb els pontífexs i, també, amb els primers inquisidors (especialment, amb l'inquisidor de València fra Cristòfor de Gualbes). És així com comprovem que, malgrat les dificultats inicials, l'engranatge inquisitorial començà a funcionar com una vertadera màquina de control social que procedí, amb l'excusa religiosa, a eliminar per complet la capa social dels conversos. Amb tot, per a l'autor «el més important no eren les creences d'aquella gent, al cap i a la fi la majoria es mostraven públicament [...] com a vertaders creients cristians, sinó l'eliminació d'un grup social que “destorbava”.» En efecte, «la creació de llistes de possibles heretges durant els edictes de gràcia, la confecció de censos de conversos i, sobretot, la privació de beneficis i dignitats als fills i als descendents pels presumptes delictes comesos pels pares no semblen mesures preses únicament per combatre el crim d'heretgia.» En aquest sentit, Mompó incideix en la importància que tingueren, quant a la identificació dels conversos, els primers edictes de gràcia. De fet, aquest sistema permeté que aquells que acudiren a confessar els seus delictes, amb la promesa de salvació i reconciliació, delataren els seus familiars i coneguts. Tenint això en compte, «el destí dels acusats, i també dels seus descendents, quedava marcat per la circumstància d'haver sigut processats» i, per tant, públicament assenyalats.

Al llarg dels deu capítols que conformen la segona part del llibre, titulada «Històries de vida. Alguns casos de conversos processats» (pp. 41-136), l'autor aporta documentació sobre deu casos particulars. Es tracta d'una mostra que, tot i que no pot tindre cap valor estadístic (al cap i a la fi, no és aquest el seu propòsit), sí que permet de copsar el dia a dia, els costums, les festes... i, sobretot, el temor i la por que degué atenallar aquell grup social. I això és possible atés que la documentació que s'hi treballa ens permet d'endinsar-nos en la vida quotidiana dels seus protagonistes, més enllà del desenvolupament dels processos inquisitorials a què hagueren d'enfrontar-se els seus protagonistes.

D'entre tots aquests casos, m'agradaria ressaltar-ne un, el cas de la família dels Pardo, un capítol que duu el nom de «Francesc Pardo i Joana de Moguer. Infidelitats, esclavitud i venjança» (pp. 43-54). És ben interessant perquè analitza un dels primers

processos que ventilà la Inquisició moderna a València, a finals de l'any 1481. Pardo era un mercader puixant, amb una important activitat comercial a la València de les acaballes del segle XV. Per aquelles dates, la seua esposa, Joana, es trobava a Sevilla, d'on era originària. I fou així que, després que augmentaren les persecucions inquisitorials contra conversos sevillans, Joana i els seus familiars varen fugir a València. Però hi arribaren en mal moment, ja que, poc després, el tribunal valencià començà a funcionar. El cas és que, mentre la seua dona estava a Sevilla, el poderós mercader Pardo aprofità la conjuntura per a mantindre relacions sexuals amb les esclaves de la casa; que, finalment, en sentir-se utilitzades i traïdes, delataren els seus amos pel manteniment de les creences judaiques. El procés és ben interessant perquè, a banda de tota la informació que aporta pel que fa al món i les tradicions dels conversos, s'hi entreveuen les penúries de diversos individus que formaven part d'un altre grup social marginat: el de les esclaves que estaven discriminades per ser captives, però també per ser dones, la sexualitat de les quals el seu amo considerarà com una propietat més.

A l'*Epíleg*, Mompó reflexiona sobre les dificultats del col·lectiu dels conversos; i, també, sobre la implantació del Sant Ofici. I acaba amb una reflexió certament interessant: «S'ha parlat molt del tractament que ha rebut la Inquisició en el conjunt d'allò que hom ha convingut a anomenar la "llegenda negra espanyola". Probablement, la propaganda al servei dels estats als quals interessava la dita llegenda n'exagerà les xifres. Però tampoc hem de traslladar-nos a l'altre extrem i blanquejar una institució que, creada sota l'empara –i amb l'excusa– de la religió, resultà ser un instrument monàrquic implacable de repressió social.»

Finalment, el llibre que ara ha vist la llum sota el segell de les Publicacions de la Universitat de València és una molt destacada aportació per a l'estudi dels conversos valencians, amb un repertori documental que ens permet d'introduir-nos amb una certa comoditat en la societat del seu temps. I una mostra més de la riquesa de la documentació generada per les institucions processals, que cal continuar treballant per a aprofundir més en la història de les mentalitats i en l'estudi de la marginalitat social.